

definitivním koncem pak byla intervence v Afghánistánu, která Moskvě nepřátelila muslimský svět a vyhrotila vztahy se Spojenými státy i západní Evropou. Zahraničně politické postavení Sovětského svazu tak na konci Brežněvovy éry nebylo o nic lepší než v době, kdy se chopil moci.

Interregnum: Andropov a Černěnko (1982–1985)

Ke konci svého života ztratil Brežněv kontrolu nejen nad vládou, ale i nad chováním své rodiny, a v posledním roce byl již tak bezmocný, že ji nebyl ani schopen chránit. V Moskvě tehdy kolovaly pověsti o eskapádách jeho dcery Galiny a jejím příteli „Borisovi Cikánovi“, který byl velmi vlivnou osobou v cirkusovém světě. Bez jeho povolení nikdo z této branže nevycestoval do ciziny, a za povolení se platilo diamanty a šperky. Ostatně, Galina byla náročná a těšil ji divoký noční život, přičemž všechno kryl její manžel, generál Jurij Čurbanov, náměstek ministra vnitra. Byla tu ale ještě jiná síla, KGB, v jehož čele stál J. Andropov. Dříve zasáhnout nemohl, nyní však díky Brežněvově zdravotnímu stavu mohl začít zatčením Borise. Další kroky vedly k oslabení a později zatčení samotného Čurbanova, který ovládal obrovskou úplatkářskou a korupční síť.

Andropov byl v této době na Západě téměř neznámou osobou. Pozornost vyvolávala jeho plynná angličtina, údajná záliba v západní hudbě i to, že prý dával přednost whisky před vodkou. To však byla ve skutečnosti jen legenda, kterou mu vytvořil samotná KGB. Andropov byl stoprocentním produktem sovětského systému. Narodil se v roce 1914 jako syn železničního dělníka u Stavropolu a zde také zažil ničivé důsledky války. Po válce vystudoval práva a v komunistické straně udělal rychlou kariéru. Po Stalinově smrti se stal velvyslancem v Maďarsku (1954–1957) a jeho počínání za maďarské revoluce zaujalo Moskvu natolik, že byl v roce 1961 zvolen do ÚV KSSS a o šest roků později postaven do čela mocného KGB. Andropov chtěl udržet tajnou policii pod kontrolou komunistické strany, ale současně z ní vytvořil sebevědomou, efektivní a profesionální organizaci. Stala se nástrojem boje jak proti korupci a jiným formám kriminality, tak proti disentu. Do jejich kompetencí však spadala hlavně kontrašpionáž i vnější rozvědka.

KGB byl také jednou z mála organizací v Sovětském svazu, která znala skutečnou situaci v zemi. Odtud plynul realismus zvláště jeho mladších příslušníků a jejich podpora mírným reformám. Andropov si na cestě k moci však zajistil podporu nejen KGB, ale také dalších rozhodujících struktur, armády a klíčových stranických činitelů. Jeho styl vlády se ostře lišil od Brežněvova pompézního stylu. Asketického Andropova nezajímala luxus, oslavy

a privilegia. Projevoval se jako opatrný reformátor. Pokoušel se omezit absentérství, alkoholismus, černý trh, vystupňoval boj proti korupci a pokusil se posílit všeobecnou disciplínu, pracovní zvláště. Jeho představa reformy spočívala ve zlepšení systému, aniž by se změnila jeho podstata. Příslušníci milice kontrolovali restaurace, obchody, hledali „ulejváky“ a hlásili je jejich zaměstnavatelům. Byla to kampaň ve stylu KGB, která však jen rozhořčila veřejnost a ke zlepšení produktivity přispěla nepatrně. Také protialkoholická kampaň, sice dobře míněná, situaci nezlepšila. A prodej alkoholu, vyráběného ve státním monopolu, byl právě v Sovětském svazu jistým zdrojem nemalých příjmů. Státní rozpočet byl chronicky mírně záporný a vláda, vzhledem k tomu, že v zemi neexistoval finanční trh, si neměla kde

Oficiální portrét J. Andropova

půjčit peníze na pokrytí deficitu. Místo toho se vytiskly další peníze, což byl klasický postup, jak podpořit růst inflace.

Podobně byla koncipována také Andropovova průmyslová a zemědělská politika, v jejímž rámci chtěl přesunout na podniky a kolchozy více rozhodovacích pravomocí. Případné výsledky se však mohly projevit až za delší čas. On sám ho neměl. Od poloviny roku 1983 se zhoršily jeho zdravotní problémy, byl závislý na dialýze a se zhoršujícím se zdravotním stavem slábl i jeho tlak na změny.

Patrně nejvýznamnějším Andropovovým úspěchem byla jeho kádrová politika, prosazování nových a mladších stranických kádrů a odstraňování Brežněvových obročníků. Za 15 měsíců, které strávil v úřadě, vyměnil pětinu všech oblastních a krajských tajemníků komunistické strany, pětinu všech ministrů a plnou třetinu vedoucích oddělení ve vlastním ÚV KSSS.

Pod jeho ochranou získávala na významu skupina mladších umírněných reformátorů, která zahrnovala Michaila S. Gorbačova, Jegora K. Ligačova či Nikolaje I. Ryzkova. Andropov sám chtěl, aby ho ve funkci vystřídal Gorbačov, a v tomto duchu zaslal ústřednímu výboru své poselství. Staré brežněvovské gardě se však zdál příliš mladý, a navíc příliš toužila udržet si moc, a proto byl po Andropovově smrti (9. února 1984) za generálního tajemníka zvolen Brežněvův „alter ego“ Konstantin Černěnko. Byl sice vůdcem staré gardy, ale i v jejím rámci vynikal snad jen svojí bezpříkladnou věrností Brežněvovi.

V době, kdy přebíral nejvyšší funkci, mu bylo již 73 roků a reprezentoval gerontokracii v nejvyšším vedení. Sedm ze členů politbyra bylo starších než 70 let, 2 starší než 60 let a jen další dva, včetně Gorbačova, byli padesátníky. Vzápětí po svém zvolení převzal Černěnko také úřad hlavy státu a stal se nejvyšším velitelem armády. Jeho nástup do funkce proběhl ve znamení návratu k brežněvismu a dokonce i Andropovovy reformní náznaky byly zastaveny. Bylo evidentní, že politická elita dala přednost vlastním zájmům před zájmy své země. Neformálním zástupcem Černěnka se však stal Gorbačov, který v době, kdy generální tajemník nemohl předsedat politbyru, a to bylo vzhledem k jeho zdravotnímu stavu stále častěji, zasedání řídil. Mladší politikové hráli sice v pozadí reálně stále větší roli, Černěnko sám se však obklopoval starou gardou. Sovětský svaz znovu dosáhl vysokého stupně stability a kontinuity, byl to však klid před bouří.

Vztahy se Spojenými státy byly v této době tak mrazivé, že v Moskvě patrně skutečně věřili v možnost amerického útoku. V létě 1983 vzájemné vztahy ještě zhoršily dvě události. První z nich měla kořeny v druhé polovině 70. let. Od roku 1978 totiž Sovětský svaz začal rozmísťovat své rakety středního dosahu (6000 km) SS-20, které byly zaměřené na cíle v celé západní Evropě, ale později také v Číně a Japonsku. Severoatlantická aliance proto v prosinci 1979 rozhodla, že pokud nebude do tří roků dosaženo dohody o řešení této otázky, rozmístí v Evropě své odpovídající prostředky (rakety *Pershing II* a střely s plochou dráhou letu). Lhůta se v roce 1983 blížila ke konci a dohody dosaženo nebylo. Přes mimořádně silnou kampaň mírových aktivistů v západní Evropě proti rozmísťování těchto prostředků (a tuto kampaň Moskva výrazně podporovala) přistoupilo NATO koncem roku k provedení plánu z roku 1979. Sovětský svaz reagoval rozmísťením dalších raket s dosahem do 1000 km na území NDR a Československa. Tato akce však byla ve východoevropských zemích, dokonce i na nejvyšších místech, přijímána již s jen ztěží maskovanou nechutí a obavami. V případě konfliktu by se jednak staly cílem okamžitého útoku Severoatlantické aliance, jednak se další horšení sovětských vztahů se západní Evropou dotýkalo zájmů Maďarska a Polska, závislých na finančních tocích ze Západu, a především NDR, která měla se svým německým protějškem, SRN, privilegované vzta-

hy. Sovětská hazardní politika tak posílila diverzifikaci mezi státy sovětského bloku.

Druhou událostí bylo sestřelení jihokorejského dopravního letadla Boeing 747 (let KAL 007) v sovětském vzdušném prostoru nad Sachalinem. Celá jeho posádka a 269 cestujících zahynula. Incident, a především otázka, zda letadlo skutečně provádělo nějakou špionážní činnost ve prospěch Spojených států, nejsou dodnes uspokojivě vysvětleny. Bez ohledu na to však sestřelení dopravního letadla vyvolalo ořes a počinání sovětských úřadů ho jen prohloubilo. Reaganova administrativa záležitost maximálně propagandisticky využila. Vztahy Východ-Západ byly nyní na bodu mrazu. V Sovětském svazu na obě události „doplatil“ náčelník generálního štábu maršál Nikolaj V. Ogarkov, který byl sesazen a nahrazen maršálem Sergejem Achromejevem. Když 10. března 1985 zemřel Černěnko, bylo všem jasné, že čas ke změnám již dávno dozrál. Politbyro do 24 hodin doporučilo ústřednímu výboru, aby byl novým generálním tajemníkem zvolen Gorbačov. Ústřednímu výboru ho „představil“ doyen staré gardy A. Gromyko.

SATELITY

Maďarsko: kádárismus (1956–1988)

„Kdo není proti nám, je s námi.“

Základním impulsem, který odklonil Kádárovy politiky od represí k nové koncepci rozvoje, byl 22. sjezd KSSS na konci roku 1961, po němž Chruščov zahájil druhou vlnu destalinizace. Kádár tím dostal oficiální *placet* pro uskutečňování politiky usmíření, založené na „zapomenutí“ události roku 1956 a vypracování nové koncepce rozvoje, která by tyto události byla schopná překrýt. Sovětský přístup vymezoval pro tvorbu nové politiky základní mantinely, jejichž podstatou bylo zachování monopartijního systému a členství v sovětském bloku. V ostatních záležitostech byla jednotlivým režimům poskytována relativní autonomie, pokud samozřejmě ad hoc vznikající mocenské potřeby Moskvy nevyžadovaly okamžitou poslušnost v určité otázce. Prvek autonomie však vytvářel pro Kádárovy komunisty poměrně složitý problém legitimacy, který se mimo jiné projevoval ve velmi pomalém obnovení početní síly MSDS, která již nikdy nedosáhla nejvyšších čísel ze druhé poloviny 40. let.

Se sovětskou pomocí se sice Kádár a jeho stoupenci dostali k moci, ale současně pro ně bylo neúnosné vládnout jen jako loutky cizí mocnosti, a to